

Andrzej F. Dziuba

"The Papes Against the Jews : the Vatican's Role in the Rise of Modern Anti-Semitism", David I. Kertzner, New York 2001 : [recenzja]

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 12/1, 328-331

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

czytelnikowi jakiś fragment skomplikowanej historii chrześcijańskiego Bliskiego Wschodu w średniowieczu. Autor przygotowuje następną książkę, której tematem mają być prześladowania chrześcijan przez muzułmanów, co w świetle tego co przeczytałem i wyraziłem na piśmie powyżej, napawa mnie niepokojem.

Tadeusz Gołgowski

David I. Kertznér, *The Papes Against the Jews. The Vatican's Role in the Rise of Modern Anti-Semitism*. New York 2001, ss. 355.

Problematyka szeroko pojętych kwestii żydowskich czy judaistycznych zawsze znajduje swe uzasadnienie w wielorakich refleksjach, zwłaszcza w kręgu szeroko pojętej kultury łacińskiej, choćby ze względu na czas historyczny trwania narodu wybranego liczony w tysiącach lat i szczególnie jego wpływy religijne oraz kulturowe. Dodatkowo dochodzi jeszcze jego niezwykle bogata czysto świecka historia, wręcz dramatyczna, która znaczone była jednak przyszłością teologiczną.

Relacje narodu wybranego do historii ludzkiej, ale szczególnie nowotestamentalnej odnoszą się oczywiście do chrześcijaństwa, a zwłaszcza do Kościoła katolickiego, znaczonego darem rozezanego oraz twórczo przyjętego Mesjasza. Ten wyjątkowy styk, to wyjątkowy znak spotkania obu narodów przymierza, Starego i Nowego Testamentu, mimo całej różnicy istotowej oraz społecznej.

W niniejszej recenzji prezentowana jest kolejna praca poświęcona czasom najnowszym w problematyce judaistycznej oraz żydowskiej. Bardziej precyzyjnie to dwudziestowieczne relacja chrześcijaństwa do Żydów, zwłaszcza w obrazie postaw papieży i instytucji Stolicy Apostolskiej.

Autor prezentowanej książki ur. się w 1948 r. w Nowym Jorku, jako syn rabina i w rodzinie o głębokich tradycjach religijnych. Aktualnie jest profesorem nauk społecznych w Paul Dupee, Jr. University oraz profesorem antropologii i studiów włoskich w Brown University. Jest także znanym autorem wielu popularnych i cenionych publikacji, w tym m.in. *The Kidnapping of Edgardo Mortara*, *Politics and Symbols* oraz *Sacrificed for Honor*. Warto zauważyć, że ta pierwsza jego praca wywołała w USA bardzo wielką dyskusję oraz wyzwoliła wiele pytań społecznych, które w pewnym sensie były wcześniej ukrywane czy zbyt mało akcentowane.

Formalnie całość książki otwiera dedykacja (s. V) oraz schematyczny spis treści (s. VII). Po interesującym i ważnym wprowadzeniu formalnym (s. 3-21) całość pracy podzielono na trzy podstawowe części. Ten ostatni element podzielony został na bardziej szczegółowe podpunkty w postaci trzynastu punktów, które są jednak bardziej swoistymi hasłami czy pewnymi ideami niż bardziej określeniami problemowymi i technicznymi w podejmowanej problematyce. Autor zaś generalnie jednak nie oczekuje tematów, które w miarę wyraźnie wprowadzają w podejmowaną tematykę badawczą.

Część pierwsza prezentowanej rozprawy nosi tytuł *Zachować Żydów w ich miejscach* (s. 23-130). To dotknięcie m.in. problemów getta, które były stosunkowo popularną w Europie formą rozwiązania problemów żydowskich oraz ich specyfiki religijnej oraz kulturowej. Dotknięto także trudnych kwestii rytualnych morderstw, wymuszonych czy wręcz czasem z pewną przemocą dokonanych chrztów, które czasem były praktykowane przez chrześcijan.

Kościół i rasizm współczesnego antysemityzmu to tematyka podjęta w wyjątkowo obszernej części drugiej (s. 131-236). To prezentacja wpływów ówczesnej prasy oraz widzenia żydów jako swoistych wampirów, zwłaszcza w kontekście różnych opinii czy idei szerzonych w szerokiej ówczesnej kulturze. Tu także ukazano obrazy z Francji czy Austrii oraz rodzących się zjawisk rasizmu. Wskazano tu także na rytualne morderstwa i relacje do nich papieżstwa w XX wieku.

Ostatnia część, tj. trzecia nosi tytuł wymowny, tak w sensie historycznym jak i perspektywicznym *W wigilię holokaustu* (s. 237-291). To także pytanie o przyszłego papieża z Polski, który niesie w sobie pewne zobowiązania i treści związane z jego pochodzeniem, związanym z historią żydów w Polsce, to wręcz swoisty, jak to określa autor, swoisty przedpokój holokaustu.

W części technicznej, zamykającej książkę podano podziękowania (s. 293-295) oraz ważny aneks poświęcony zestawianiu papieży i sekretarzy stanu prezentowanego okresu przełomu XIX i XX wieku (s. 297-298). Konkretnie podano tutaj historyczny wykaz papieży w latach 1740-1958, a więc od Benedykta XIV do Piusa XII, w sumie czternastu. Natomiast wskazano tylko wybiórczo na sekretarzy stanu, tj. trzynastu, od kard. Ercole Consalvi do kard. Luigi Maglione, a więc faktycznie tylko tych, którzy nominalnie występują w prezentowanej książce, a dalej odegrali jakąś rolę w podejmowanej tu problematyce.

Przypisy są w prezentowanej książce swoistym przewodnikiem w bogactwie cytatów zebranych z licznych wykorzystanych twórczo źródeł archiwalnych (s. 99-327). Dobrze, że w samych przypisach znalazły się także pewne wyjaśnienia i dopowiedzenia. To ważny element naukowej proporcji prezentacji osiągniętych wyników badawczych.

Z kolei podano wskazania odnoszące się przywoływanych dość licznych cytatów (s. 329-344). Całość zaś pracy badawczej D. I. Keetzer zamyka indeks (s. 345-355).

Praca D. I. Kertzer pokazuje jak Kościół katolicki pomógł uczynić możliwym wizję holokaustu, która nie musi być tylko znakiem negacji oraz śmierci. Jest to zatem zasadniczo interpretacja inna niż w Europie. Nie neguje to samego fenomenu przeżywanego przez część żydów dramatu podczas II wojny światowej, ale nadaje mu jednocześnie nowe i bardziej uniwersalne elementy, chyba bardziej obiektywne i twórcze, nie obciążone sentymentami czy elementami znaczonymi tylko ideologią.

Prezentowane opracowanie obejmuje szczególnie ważne czasy, od XIX w. do wybuchu II wojny światowej. Rozpoczyna się od 1814 r. a więc upadku cesarza Napoleona i jednocześnie powstania państwa kościelnego. Zatem to wyjątkowy czas znacząco dynamicznie przeszłością, a jednocześnie i teraźniejszością wychyloną ku przyszłości.

W pewnym sensie zrozumiałym jest, że autor szczególną uwag koncentruje się na Piusie XII, i to zwłaszcza z powodu braku publicznego protestu wobec działań faszy-

stowskich i hitlerowskich. Wydaje się, że postawa Piusa XII jest jeszcze bardziej skomplikowana i wręcz trudna dla rozeznania jego postaw osobowych, które miały bardzo różnicowane motywacje oraz poszukiwania podejmowanych trudnych decyzji.

Prof. D. I. Kertzer obficie korzysta ze zbiorów Archiwum Watykańskiego udostępnionego po ostatniej decyzji Jana Pawła II. Zresztą jest on tutaj jeden z pierwszych. Poza tym oparł swe badania na archiwach i literaturze specjalistycznej z Włoch i Francji, zwłaszcza udostępnionych w ostatnich pięciu latach. Ułatwia mu to m.in. dobra znajomość obu języków.

Studium prof. D. I. Kertzer jest ważnym, a jednocześnie i twórczym podjęciem kontrowersyjnego tematu. Jest to wydaje się temat osobowy, ale i jednocześnie – ze względu na liczne powiązania – społeczny oraz wspólnotowy.

Całość lektury książki amerykańskiego badacza wskazuje jeszcze dobitniej na potrzebę pojednania Kościoła katolickiego z żydami. Ta droga wydaje się być nie tylko planem czy przewidywaniami, ale oczekiwaniem.

Autor książki uważa, że ważny watykański dokument „We Remember” pokazuje tylko historię w obrazie jaką ona powinna być, a nie w obrazie jak w tym czasie naprawdę prezentowała się rzeczywistość żydów. Oczywiście uwaga ta dotyczy szczególnie żydów europejskich i ich obecności na Starym Kontynencie.

Książka D. I. Kertzer podejmuje, choć zwłaszcza w szczegółowej problematyce, kwestię dyskusji wokół antyjudajizmu i antysemityzmu. Co więcej autor bardzo odpowiedzialnie dotyka szczególnie dziś aktualnej kwestii holokaustu. Ważnym jest, iż nie ma ona w tym względzie uprzedzających przesłanek czy czasem przed założen ideowych.

Jak sam autor wskazuje podstawowym motywem napisania prezentowanej książki jest z jednej strony przeproszenie, ale i z drugiej jednocześnie jasne zrozumienie przeszłości wychylonej ku twórczej terażniejszości oraz przyszłości (s. 21). To wyjątkowe, ale zarazem i twórcze, przemieszanie idei oraz problemów, które jednak winno twórczo towarzyszyć współczesności pochyłającej się nad kwestiami holokaustu.

W wykazie cytatów znalazły się tylko tytuły dzieł przywoływanych w bezpośrednim tekście narracji. Pominięto natomiast inne wskazania występujące w przypisach. Jednak z środowiska polskiego znaleźli się tutaj m.in. J. Kłoczowski, P. Konec czy S. Wilk.

Natomiast w indeksie znalazły się liczne polskie nazwiska, a wśród nich m.in. A. Hlond (275-277), Kazimierz Wielki, król Polski (s. 245) i Msgr S. Stojalkowski (s. 197-201, 246) oraz inne dość liczne postacie z polskiej historii, zwłaszcza z drugiej połowy XX wieku. W samym jednak indeksie brakuje m.in. wielu imion oraz innych elementów wskazujących na konsekwencje lub brak przyjętych założeń organizowanego indeksu (s. 351, 349, 348, 354, 355)

W wielu wypowiedziach autor proponuje bardzo daleko idące uogólnienia dotyczące np. wydarzeń z 1920 r. (s. 247). Ostatecznie jakby nie do końca rozumie ich bardziej pogłębioną istotę i znaczenie nie tylko dla Polski dla i dla całej Europy, a wręcz i świata.

Szkoda, że w pracy nie znalazły się referencje do M. Buber oraz jego uczniów, a w konsekwencji i jego idei tworzenia państwa żydowskiego na terenach dzisiejszej

Ukrainy. To miała być wręcz swoista ziemia obiecana. Problem ten dojrzał w XX wieku, zwłaszcza w kontekście niejasnego problemu powrotu do dzisiejszego Izraela, szczególnie w wymiarach terytorialnych.

Ciekawym jest, że w prezentowanej książce nie znalazły się informacje o wojnie domowej w Hiszpanii i samym generale F. Franco, choć są to kwestie bardzo ważne w kontekście tematyki całej rozprawy. Jednocześnie o samej akcji strony lewicowej istnieją tylko sygnałne wskazania w omawianym studium. Jeśli zaś wziąć pod uwagę najnowsze badania lewica, w obrazie masońskim, odegrała tu niezwykle ważną rolę. Jest to niestety rola ze wszechmiar negatywna.

Jakby podobnie, analizując problemy współczesnych przemian dokonujących się w Rosji można wskazać na bogactwo artystycznych przemian. Jakże wiele i wręcz stanowczo zmieniło się od czasu rewolucji rosyjskiej (s. 271).

W całej dyskusji wokół podjętej problematyki warto wskazać na książkę G. Passeleca, B. Suchecky. „The Hidden Encyclical of Pius XI”. New York 1997 poświęcona projektowi encykliki „Humanis Generis Unitas” z 1938 r.

Bp Andrzej F. Dziuba

Stefan Kardynał Wyszyński. Droga życia. Red. I. Czarcińska, M. Okońska i in. Warszawa 2001, ss. 548.

Decyzją Parlamentu, a dokładniej Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej rok 2001 został jednomyślnie ogłoszony Rokiem Kardynał Stefan Wyszyńskiego, Prymasa Polski. Była to niepowtarzalna i ważna decyzja najwyższej władzy ustawodawczej w Polsce, przyjęta przez aklamację i ciesząca się tak powszechną uznaniem oraz aprobatą. Więcej, cały zbliżający się do końca rok 2001 ukazał wyraźnie i jednoznacznie, iż była to decyzja ze wszech miar słuszna, nawet oczekiwana społecznie. Było to szczególnie oddanie czci i szacunku wielkiemu mężowi stanu i Prymasowi Polski XX wieku. Dowodami tego stały się m.in. wyjątkowo liczne publikacje, sympozja, pielgrzymki, kongresy, konkursy, wystawy, programy artystyczne poświęcone życiu i działalności kard. S. Wyszyńskiego.

Całość treściowa prezentowanej, wręcz monumentalnej książki, która ma charakter swoistego opracowania albumowego, składa się z dwunastu szerokich rozdziałów, które są twórczym oraz systematycznym odzwierciedleniem bogatej chronologii drogi życiowej, myśli oraz zwłaszcza posługi pasterskiej kard. S. Wyszyńskiego. Szczególnie ważna jest tutaj posługa prymasowska, która rozeznała wyjątkowo znamiona tej niepowtarzalnej funkcji w Kościele w Polsce, a w pewnym sensie i w narodzie. Wszystkie te treści poprzedza faksymilia specjalnego listy kard. J. Glempa, Prymasa Polski (s. 7) i wybrane słowa Ojca św. Jan Pawła II odnoszące się do niego (s. 8). Natomiast dzieło zamyka interesujący spis treści (s. 546-547) oraz schematyczny wykaz bibliograficzny, a raczej wskazań dzieł, z których zaczerpnięto przywoływane teksty (s. 548).